

*Ομιλία κατά τα εγκαίνια της μόνιμης έκθεσης τεκμηρίων από την ιστορική διαδρομή του Εργατικού Κέντρου Κυκλάδων (Εργατικό Κέντρο Κυκλάδων, 29 Αυγούστου 2014)*

Η ηγεσία του Εργατικού Κέντρου Κυκλάδων ανταποκρίθηκε το 2006 θετικά στο αίτημα των ΓΑΚ-Αρχείων Νομού Κυκλάδων να καταγράψουν και ταξινομήσουν το αρχείο τους. Το έργο ανέλαβε, υπό τη δική μου εποπτεία, ομάδα προπτυχιακών φοιτητών κυρίως του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης και ολοκληρώθηκε σε τρεις καλοκαιρινές αποστολές 2007-2009. Παρά τα κενά που διαπιστώθηκαν --έχει απολεσθεί το μεγαλύτερο μέρος των εγγράφων του Μεσοπολέμου-- το μετά την απελευθέρωση αρχαιακό υλικό έως και τη δεκαετία του 1990 αποδείχθηκε πλούσιο και ποικίλο. Από την ταξινόμηση προέκυψαν 800 περίπου φάκελοι που περιέχουν πολλές χιλιάδες εγγράφων. Για τον κάθε φάκελο έγινε ένα δελτίο με αναλυτικά στοιχεία περιεχομένου και όλα τα δελτία πέρασαν στον υπολογιστή. Μπορεί επομένως ο ερευνητής και κάθε ενδιαφερόμενος χρησιμοποιώντας μια λέξη, π.χ. απεργίες, κλωστοϋφαντουργοί, λιμενεργάτες κλπ. να διαπιστώσει τί σχετικό σώζεται και να ζητήσει τον σχετικό φάκελο.

Είναι ευτύχημα που η τωρινή ηγεσία του ΕΚΚ αποφάσισε να μετατρέψει ένα κατάλληλο χώρο του σημαντικού κτιρίου όπου βρίσκονται τα γραφεία της σε μόνιμο ιστορικό αρχείο του ΕΚΚ. Με τον τρόπο αυτό διαφυλάσσονται αποτελεσματικά τα έγγραφα και κατάστιχα, προβάλλονται σε μια έκθεση αντιπροσωπευτικά τεκμήρια του αρχείου και διευκολύνεται η έρευνα.

Ας δούμε συνοπτικά τί περιέχει το υλικό που ταξινομήθηκε. Κατ' αρχήν [περιέχει] το καταστατικό του Εργατικού Κέντρου Κυκλάδων με τις κατά καιρούς τροποποιήσεις του, τροποποιήσεις που δείχνουν τις προσαρμογές του δευτεροβάθμιου αυτού οργάνου στις μεταβαλλόμενες κοινωνικές και πολιτικές συγκυρίες. Περιέχει επίσης και τα καταστατικά των πολλών πρωτοβάθμιων οργανώσεων που υπάγονταν στο ΕΚΚ, τόσο αυτών της Σύρου όσο και των λοιπών Κυκλάδων. Επιμένω στα καταστατικά γιατί δίνουν κάποια βασικά στοιχεία για την περίοδο της συγκρότησης των παραπάνω σωματείων που είναι ο Μεσοπόλεμος, για τον οποίο, όπως ειπώθηκε, δεν σώθηκε στο ΕΚΚ συγκροτημένο αρχαιακό υλικό.

Το μετά την Κατοχή αρχαιακό υλικό αναδεικνύει κυρίως την πολλαπλή δράση της ηγεσίας του ΕΚΚ, τις σχέσεις της με τα υπαγόμενα σ' αυτήν σωματεία καθώς και με την Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος, το τριτοβάθμιο όργανο. Κυρίως εντοπίζεται αλληλογραφία με τους παραπάνω φορείς, την εκάστοτε Κυβέρνηση, τα διάφορα υπουργεία, τον νομάρχη, τις τοπικές αρχές κλπ. Προβάλλεται επίσης ο τρόπος συγκρότησης και λειτουργίας όλων αυτών των συσσωματώσεων, η συνδικαλιστική τους δράση, οι διεκδικήσεις τους, ο κοινωνικός τους ρόλος, η εμπλοκή τους στα πολιτικά δρώμενα, αλλά και οι εργαζόμενοι που τα σωματεία αυτά εκπροσωπούσαν και τα προβλήματα τους.

Ας σκιαγραφήσουμε τώρα με βάση τα τεκμήρια αυτά την πορεία του εργατικού συνδικαλισμού, στη Σύρο κυρίως, έχοντας συνεχώς το βλέμμα στους εργάτες και τις εργάτριες που ο συνδικαλισμός αυτός εκπροσωπούσε.

Είναι γνωστό ότι στην Ερμούπολη έγιναν οι πρώτες απεργίες στο ελληνικό κράτος το 1879. Δεν ήταν ωστόσο αποτέλεσμα κάποιων ξεκάθαρων ταξικών συνειδητοποιήσεων. Αυτές οι συνειδητοποιήσεις θα ωριμάσουν σταδιακά στον ελληνικό χώρο στα τέλη του 19ου και κυρίως στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Ο νόμος 281 του 1914 της πρώτης Κυβέρνησης του Ελευθέριου Βενιζέλου περί ταξικών σωματείων δείχνει ακριβώς ότι το ωρίμασμα αυτό είχε ως ένα βαθμό συντελεστεί και ο αστικός εκσυγχρονισμός που επιχειρείται δεν μπορούσε να αγνοήσει τη νέα κοινωνική πραγματικότητα. Πολλοί κλάδοι εργαζομένων στην Ερμούπολη-Σύρο και τις λοιπές Κυκλάδες ιδρύουν σύμφωνα με τον παραπάνω νόμο πολλά αμιγώς εργατικά σωματεία. Ο βαθμός αλλαγής που είχε επέλθει στο πώς οι εργαζόμενοι έβλεπαν τον εαυτό τους και τη σχέση τους με τους εργοδότες φαίνεται από τους σκοπούς πολλών τότε καταστατικών: ταξική αλληλεγγύη με τους εργαζομένους όλου του κόσμου, συνεχής πάλη με το κεφάλαιο μέχρι να επικρατήσει κοινωνική δικαιοσύνη και οι εργαζόμενοι να ελέγχουν τα μέσα παραγωγής κλπ. Λίγο μετά, το 1918, ιδρύεται το Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Κυκλάδων που αργότερα μετονομάστηκε σε Εργατικό Κέντρο Κυκλάδων.

Οι αντιδράσεις των εργοδοτών, που κι αυτοί συνασπίστηκαν, κυρίως γύρω από το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Σύρου, ήταν έντονες. Μερικοί, ιδιαίτερα οι ιδιοκτήτες κλωστοϋφαντουργιών που απασχολούσαν ο καθένας εκατοντάδες εργάτες και κυρίως εργάτριες, απέλυσαν στην αρχή όσους και όσες γράφτηκαν στα σωματεία. Αργότερα άσκησαν με επιτυχία μια πατερναλιστική πολιτική, προβάλλοντας το επιχείρημα ότι αυτοί, σε δυσμενές για τη βιομηχανία τους πλαίσιο λόγω τού ότι βρισκόταν σε νησί, δεν αναζητήσαν τα πλεονεκτήματα της πρωτεύουσας, αλλά κράτησαν τις επιχειρήσεις τους στον τόπο και εξασφάλισαν έτσι τρόπους επιβίωσης για χιλιάδες εργάτες και εργάτριες. Το επιχείρημα αυτό άφηγε ένα υπονοούμενο: ότι τυχόν υπερβολικές αξιώσεις των εργαζομένων θα υπονόμευαν τη λειτουργία των εργοστασίων που δεν θα μπορούσαν να αντέξουν τον ισχυρό ανταγωνισμό άλλων κλωστοϋφαντουργιών, π.χ. του Πειραιά.

Στη διοίκηση του Εργατικού Κέντρου Κυκλάδων επικράτησαν λίγο μετά τη ίδρυσή του μετριοπαθή στοιχεία που μπόρεσαν να επιβάλλουν μια πολιτική συγκρατημένων διεκδικήσεων, υιοθετώντας, πολλές φορές, τα παραπάνω επιχειρήματα των εργοστασιαρχών. Κάποια σωματεία, όπως αυτό των εργατών και εργατριών κλωστοϋφαντουργίας κράτησαν μια μεγαλύτερη μαχητικότητα στις διεκδικήσεις τους, βλέποντας πόσο τα μεροκάματά τους ήταν κατώτερα αυτών με τα οποία αμείβονταν οι συνάδελφοί τους στον Πειραιά. Φαίνεται όμως ότι αποτέλεσαν εξαίρεση, ενώ οι περισσότεροι εργαζόμενοι, καθοδηγούμενοι από το δευτεροβάθμιο όργανο, το ΕΚΚ δηλαδή, αρκέστηκαν σε «λελογισμένες» απαιτήσεις.

Δύο νέοι παράγοντες φαίνεται ότι κατέστησαν δυσκολότερες τις διεκδικήσεις των εργαζομένων. Η άφιξη των Μικρασιατών προσφύγων, 2.000-3.000 απ' αυτούς εγκαταστάθηκαν μόνιμα στη Σύρο, πρόσφερε φθηνότερα εργατικά χέρια, αν και κατά μία μαρτυρία, το 1922-1923 οι βιομήχανοι της Σύρου αρνήθηκαν να προσφέρουν επαρκές ημερομίσθιο στους πρόσφυγες και έτσι πολλοί από αυτούς αναχώρησαν για άλλες περιοχές. Το 1925 η έλλειψη εργατικού δυναμικού, ιδιαίτερα γυναικών στα κλωστοϋφαντουργεία, ήταν τόσο μεγάλη ώστε το Εμπορικό Επιμελητήριο και η Ένωση Βιομηχάνων Σύρου ζήτησαν, μέσω του Δήμου Ερμούπολης, από την Κυβέρνηση την άμεση

ίδρυση συνδικαλιστικού προσφύγων στη Σύρο, ώστε να εγκατασταθούν στο νησί και άλλες προσφυγικές οικογένειες και να προκύψουν έτσι τα επιθυμητά εργατικά χέρια.

Ο άλλος παράγοντας που εκ των πραγμάτων εμπόδισε τις εργατικές διεκδικήσεις είναι η σταδιακή μετατόπιση της Ελληνικής Δημοκρατίας σε αυταρχικές μορφές διακυβέρνησης με αποκορύφωμα τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου, που επέβαλε πλήρη έλεγχο του συνδικαλιστικού κινήματος. Την περίοδο της μεταξικής δικτατορίας εκκολάφθηκαν στελέχη του Εργατικού Κέντρου Κυκλάδων, όπως και άλλων φορέων, που με την τροπή που θα πάρουν οι μεταπολεμικές εξελίξεις στην Ελλάδα, θα κρατήσουν για πολλά χρόνια την ηγετική τους παρουσία. Για την Ελλάδα της περιόδου 1945-1974 η με οποιοδήποτε τρόπο πρόσδεση στη μεταξική δικτατορία αποτελούσε εγγύηση νομιμοφροσύνης στο αστικό καθεστώς. Στην περίπτωση του Εργατικού Κέντρου Κυκλάδων ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα: ο Σωκράτης Καφετζόπουλος παρέμεινε γραμματέας ή πρόεδρος του από την εποχή της 4ης Αυγούστου μέχρι και τη δικτατορία των συνταγματαρχών, την οποία, κι αυτή, υπηρέτησε με ζήλο.

Συντηρητική ηγεσία στο ΕΚΚ δεν σημαίνει φυσικά ότι δεν υπερασπίζεται τις διεκδικήσεις, τις λελογισμένες έστω, των εργαζομένων: όπως διαβήματα προς τους εργοδότες και τα υπουργεία, υπεράσπιση απεργιών διαφόρων κλάδων εργατών, συμμετοχή σε πανσυριανές κινητοποιήσεις για την υπεράσπιση συμφερόντων του νησιού, όπως για το Εφετείο Αιγαίου, το ναυπηγείο, τα εργοστάσια κλπ. Όλα αυτά εντείνονται όσο οι πολιτικές και οικονομικές κρίσεις της δεκαετίας 1920 και 1930 βαρύνουν υπερβολικά στη Σύρο. Εργοστάσια δοκιμάζονται από τον ανταγωνισμό, μερικά μεταφέρουν την έδρα τους στον Πειραιά, άλλα ετοιμάζονται να κλείσουν ή να φύγουν. Η ανεργία αυξάνει, η επιβίωση επιτυγχάνεται για τους πολλούς με δυσκολία, με εργασία όλων των μελών της οικογένειας, μικρών και μεγάλων.

Το καίριο ωστόσο πλήγμα επέρχεται με την ιταλο-γερμανική Κατοχή. Η φοβερή πείνα του χειμώνα 1941-1942 αποδεκατίζει τον εργατικό πληθυσμό του νησιού, που βρέθηκε τελείως απροστάτευτος μπροστά στη μεγάλη δοκιμασία. Αναλογικά πέθαναν στην Ερμούπολη και την Άνω Σύρο περισσότεροι κάτοικοι από αυτούς που θρήνησε η πρωτεύουσα, η οποία συνήθως αναφέρεται στις μελέτες της κατοχικής πείνας. Στις φτωχογειτονίες της Ερμούπολης πολλές οικογένειες είχαν και δύο και τρία θύματα. Η βοήθεια του Ερυθρού Σταυρού ανακόπτει κάπως το κακό, οι θάνατοι υποχωρούν αλλά η φυματίωση και οι άλλες ασθένειες λόγω έλλειψης βιταμινών βασανίζουν μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Τα εργοστάσια κλείνουν από την έλλειψη πρώτων υλών λόγω κυρίως του ναυτικού αποκλεισμού και πολλοί εργαζόμενοι χάνουν τον μόνο πόρο επιβίωσης.

Αν και αμέσως μετά την αναχώρηση των Γερμανών από το νησί επιχειρήθηκε από στελέχη του ΕΑΜ ο έλεγχος του Εργατικού Κέντρου, η σύγχρονη σχεδόν άφιξη μελών του Ιερού Λόχου και αξιωματικών των συμμαχικών δυνάμεων απέτρεψε αυτή την αλλαγή. Η διοίκηση του Εργατικού Κέντρου παρέμεινε στην ηγεσία που, όπως ειπώθηκε, είχε αναδειχθεί επί 4ης Αυγούστου.

Η απελευθέρωση βρίσκει τη Σύρο σε πλήρη εξαθλίωση, που καθυστερημένα εξισορροπείται λόγω της ανώμαλης κατάστασης που προέκυψε με τα Δεκεμβριανά και τον εμφύλιο πόλεμο. Το 1951 το Εργατικό Κέντρο Κυκλάδων προβαίνει σε νέα αναγνώριση και

τροποποίηση του καταστατικού του. Τα αιτήματα προς την Κυβέρνηση για ενίσχυση της δοκιμαζόμενης εργατικής τάξης από το κλείσιμο ή την υπολειτουργία των εργοστασίων πληθαίνουν, αρκετές φορές υποστηρίζονται από έντονες διαμαρτυρίες και απεργίες. Οι άνεργοι, που σταδιακά ξεπερνούν τους 1000, μεταναστεύουν στον Πειραιά, άλλοι σπεύδουν να αποκτήσουν ναυτικά φυλλάδια και να αναζητήσουν την τύχη τους στη θάλασσα. Τα τεκμήρια του αρχείου είναι πολλά που δείχνουν αυτή την αποβιομηχάνιση, τη δεινή θέση των εργατών και εργατριών και τους αγώνες που κάνουν για να προασπίσουν το δικαίωμά τους στην εργασία. Σταχυολογώ μερικές κινητοποιήσεις: Αντίδραση το 1946 κατά της μεταφοράς των εργοστασίων στην Αθήνα, διαμαρτυρία των κλωστοϋφαντουργών το 1952, απεργία το 1957, ψήφισμα το 1958 για ενίσχυση όλων των εργαζομένων στις Κυκλάδες, κινητοποίηση των οικοδόμων του νησιού το 1962, των λεμβούχων και φορτοεκφορτωτών το 1966 επειδή έχαναν τη δουλειά τους με την πλεύριση των ατμοπλοίων στο λιμάνι, κλπ.

Στο ζοφερό αυτό κλίμα, η διεκδίκηση και τελικά η απόκτηση, το 1956, της πλωτής δεξαμενής από τις γερμανικές αποζημιώσεις μοιάζει ως μια λύση σωτηρίας. Το επίκεντρο τώρα, στη θέση της εξαφανιζόμενης κλωστοϋφαντουργίας, είναι το Νεώριο και πώς θα επεκτείνει τις δραστηριότητές του για να απορροφήσει όλο και περισσότερους εργάτες. Χαρακτηριστική είναι η σχετική έκκληση το 1958 όλων των οργανώσεων, εργατικών και εργοδοτικών, του νησιού στον πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή για την πολύπλευρη ενίσχυσή του. Το αρχείο προσφέρει πλούσιο υλικό και για το πώς τα πρωτοβάθμια εργατικά σωματεία προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν τα ιδιαίτερα συμφέροντα των μελών τους την μεταπολεμική περίοδο.

Βασικά στελέχη του Εργατικού Κέντρου, όπως ο σχεδόν μόνιμος γραμματέας Σωκράτης Καφετζόπουλος, θα υπηρετήσουν, όπως ειπώθηκε, τη δικτατορία των συνταγματαρχών. Το 1971 πραγματοποιείται νέα αναγνώριση και τροποποίηση του καταστατικού του Κέντρου. Προστέθηκε τώρα στους λόγους διαγραφής ενός σωματείου και το αν ασκεί «αντεθνικήν ή κομμουνιστικήν προπαγάνδα». Στο ασφυκτικό πλαίσιο που διαμορφώθηκε, τουλάχιστον για μια μεγάλη μερίδα πληθυσμού, επανήλθαν πάλι δυναμικά τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων ως προϋπόθεση πρόσληψης σε κρατικούς και ημικρατικούς φορείς, αλλά και σε μεγάλες επιχειρήσεις όπως το Νεώριο. Κάποιοι χρειάστηκαν να επιβεβαιώσουν την εθνικοφροσύνη τους για να εργαστούν.

Με τη μεταπολίτευση η ηγεσία του ΕΚΚ πέρασε σε νέα στελέχη. Οι διεκδικήσεις έγιναν τώρα πιο δυναμικές, ιδιαίτερα την περίοδο 1974-1982. Στα έγγραφα του αρχείου αποτυπώνεται έντονα η αντίδραση των εργαζομένων αλλά και σχεδόν όλης της συριανής κοινωνίας στη βίαιη επέμβαση των ΜΑΤ τον Ιούνιο του 1979 κατά των απεργών οικοδόμων. Το κρατικοδίαιτο Νεώριο όλη σχεδόν τη δεκαετία του 1980 θα συντηρήσει με την απασχόληση χίλιων και ακόμη περισσότερων εργαζομένων μεγάλο τμήμα του πληθυσμού του νησιού. Όλοι σχεδόν οι Συριανοί, με πρωτεργάτη το ΕΚΚ, θα αντισταθούν με τον πιο δυναμικό τρόπο στην ιδιωτικοποίηση του Νεωρίου που επιχείρησε η Κυβέρνηση Μιτσοτάκη το 1992. Δείγματα αυτής της αντίδρασης έχετε μπροστά σας με χαρακτηριστικό ένα νεκρώσιμο για την ταφή της Σύρου από την Κυβέρνηση. Είναι ενδιαφέρον, και άξιο να μελετηθεί σοβαρά, πώς η ίδια κοινωνία, και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις φυσικά, δεν αντέδρασαν όταν το Νεώριο ιδιωτικοποιήθηκε το 1994 αντί πινακίου φακής.

Κάπου εδώ, στη δεκαετία του 1990, σταματά και το αρχαιακό υλικό που ταξινομήθηκε. Οι σχεδόν 800 φάκελοι εγγράφων, συνήθως ογκώδεις, καλύπτουν μια ιστορία των εργατών της Σύρου και πολλών άλλων νησιών των Κυκλάδων για 60 περίπου χρόνια, με μικρές αλλά σημαντικές αναφορές και στον Μεσοπόλεμο. Μια ιστορία που εδώ προσφέρεται, με την ποικιλία των τεκμηρίων του αρχείου, στην πολυπλοκότητά της, που δεν επιτρέπει εύκολες και μονοσήμαντες ερμηνείες αλλά καλεί σε υπεύθυνες ερμηνευτικές προσεγγίσεις. Που διαλύει κάποιους μύθους και αναδεικνύει πολλές σκόπιμες παρασιωπήσεις. Είναι επομένως το παρουσιαζόμενο αρχαιακό υλικό μια πρόκληση που ελπίζουμε ότι δεν θα αγνοηθεί για όσους ενδιαφέρονται να μελετούν τα φαινόμενα του παρελθόντος με τεκμηριωμένο και υπεύθυνο τρόπο.

Αλλά τα τεκμήρια αυτά δεν είναι μόνον χρήσιμα για την ανίχνευση των εργατών και των οργανωμένων διεκδικήσεών τους στη Σύρο και τις λοιπές Κυκλάδες. Επειδή στην αλληλογραφία του ΕΚΚ περιέχεται και πλήθος εγγράφων της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος και λοιπών ανά την Ελλάδα εργατικών οργανώσεων, και δεδομένου ότι δεν έχουν σωθεί ή εντοπισθεί τα δικά τους αρχεία, μπορούμε με τα έγγραφα που εδώ εντοπίστηκαν να αναπληρώσουμε, ως ένα βαθμό τουλάχιστον, την απώλεια αυτή, κυρίως για τη ΓΣΣΕ.

Είναι σημαντικό, όπως ανέφερα και στην αρχή, ότι το αρχείο του Εργατικού Κέντρου Κυκλάδων θα αποκτήσει το δικό του χώρο, θα είναι ένα μόνιμο ιστορικό αρχείο για τον κόσμο της εργασίας. Ας ευχηθούμε ότι η ασφαλής εγκατάστασή του σε έναν τόσο ωραίο κτίριο, ο πλούτος του που θα αναδεικνύεται με έναν αναλυτικό ηλεκτρονικό κατάλογο των περιεχομένων του και με μια έκθεση τεκμηρίων η οποία κατά καιρούς θα ανανεώνεται, όλα αυτά, και ενδεχομένως και πολλά άλλα, θα αποτελέσουν έναν ισχυρό κράχτη που θα προσελκύσει και άλλα ιστορικά τεκμήρια για τον κόσμο των εργατών. Τεκμήρια που βρίσκονται ξεχασμένα σε συρτάρια, ράφια και αποθήκες και που μόνον εδώ, σε συνάφεια με το βασικό αυτό υλικό, μπορούν να αναδειχθούν. Παλαιά συνδικαλιστικά στελέχη, απλοί εργαζόμενοι ας φέρουν όσα σχετικά με τη δράση και εργασία τους έχουν: έγγραφα, φωτογραφίες, παλαιά βιβλιάρια κλπ. Θα συμπληρωθούν έτσι κάποιες ψηφίδες που μας λείπουν.

Δεν πρέπει να ξεχαστεί το εργατικό κίνημα, ιδιαίτερα στη σημερινή περίοδο που σκόπιμα υποτιμάται, ακόμα και λειδωρείται, με την ανάδειξη μόνον των λαθών του που δεν ήταν λίγα. Αλλά πολλοί ήταν και οι ηρωικοί αγώνες του και οι κατακτήσεις του που επέτρεψαν, σε αρκετές κοινωνίες, με μια μικρή έστω αναδιανομή του πλεονάσματος ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Οι κατακτήσεις αυτές, που τόσο δύσκολα κερδήθηκαν, ακυρώνονται η μια μετά την άλλη στη δυσμενή συγκυρία των τελευταίων χρόνων. Στις συλλογικές συμβάσεις επιβάλλονται οι ατομικές, πολλοί εργαζόμενοι δεν συνδικαλίζονται, η υποταγή στην εργοδοσία αναγορεύεται ως η μόνη συνετή συμπεριφορά για την εξεύρεση ή τη διατήρηση μιας θέσης στην αγορά εργασίας. Το συνδικαλιστικό κίνημα χρειάζεται μια νέα αφετηρία και η ιστορική γνώση που του παρέχεται με αρχεία όπως το εδώ παρουσιαζόμενο, ασφαλώς θα βοηθήσει στο σχεδιασμό μιας ανανεωμένης στρατηγικής.

Χρήστος Λούκος, Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης